

A LEGELŐ- ÉS RÉTGAZDÁLKODÁS VÁLTOZÁSAI
A TULAJDONVISZONYOK TÜKRÉBEN.
EGY ETNOLÓGIAI ESETTANULMÁNY ÉS ANNAK
TANULSÁGAI

Szibéria és a komparatív módszerek¹

Az etnológiai kutatásoknak Magyarországon hagyományosan közvetítő szerepe van. E közvetítő szerep kettős, egyrészt e kutatások a nemzetközi elméleti-módszertani szakirodalom tanulságait adják át, másrészt hasznos esettanulmányokkal szolgálnak a magyar néprajzi anyagok értelmezésében. Egy esettanulmány azáltal válik igazán tanulságossá, ha nem csupán az egyes példák egymásmellettségét, eltéréseit tárja fel, hanem segíti az egyes közösségek, kultúrák egymással való *szembesítését*. A komparativisztika e két lehetősége közötti eltérést (vagyis a különbségek kataszterszerű számbavételét, és az esettanulmányok egymásra vonatkoztatásának igényét) a szakirodalom a laterális, illetve a frontális összehasonlítás közötti különbségként határozza meg (CANDEA, 2018). Ugyan az összevetés e két módja egymással ötvöződhet is, a céljuk valójában eltérő. Az egyes néprajzi/antropológiai iskolák komparativisztikája sajátos tudománytörténeti és társadalmi alakulástörténetének köszönhetően eltérő mértékben támaszkodik a néprajzi összehasonlítás egyik vagy másik módszerére.

Különösen igaz ez a magyar néprajztudományra. A hazai etnológiai kutatásoknak ugyanis már az induláskor az volt az egyik legfontosabb feladatuk, hogy magyar nyelven és a magyar néprajzi kutatás szemszögéből elérhetővé tegyenek olyan esettanulmányokat, példákat, amelyek segíthetnek értelmezni a Kárpát-medence egyes régióinak társadalmi és kulturális folyamatait. Ezt a feladatot kétféleképpen látták el. Egyrészt modellalkotás révén. Tehát olyan helyi, vagy a néprajzi elemzés során kiérlelt modellek segítségével, amelyek segíthetnek értelmezni az egyes hazai kulturális és társadalmi jelenségeket (TÓKEI, 1976). Másrészt olyan esettanulmányok felmutatásával, amelyek vagy areális, vagy genetikai, vagy tipológiai kapcsolatban állnak a Kárpát-medencében ismert kulturális vagy társadalmi jelenségekkel (KOVÁCS – PALÁDI-KOVÁCS szerk., 1997). A magyar etnológiai kutatásokban a nagyléptékű laterális összehasonlítás valójában sosem jelent meg. Egyes magyar kutatók kapcsolódtak ugyan olyan nemzetközi kutatásokhoz, amelyek az egyes kultúrák eltérését, sokszínűségét igyekeztek feltárni,² de ez a kutatási irány a hazai etnológiában mindvégig másodlagos cél volt.

¹ A tanulmány megjelenését az SNN 126230-as számú NKFIH pályázat támogatta.

² Ide tartoznak például a Folklore Fellows kutatási hálózatában megvalósult gyűjtések (SEBESTYÉN – BÁN, 1912), vagy a Hunfalvy Pál által Morgan számára elkészített magyar rokonsági elnevezési rendszer munkálatai (BODROGI, 1961, 131.).

Ezzel szemben a frontális összehasonlítás igényével számba vett, Szibériából származó esettanulmányok hagyományosan fontos szerepet töltek be a hazai etnológiai munkákban (MÉSZÁROS, 2013). Különösen igaz ez a vallási jelenségek (DIÓSZEGI, 1958), az etnicitás (NAGY, 2011) és a gazdálkodás (JANKÓ, 1900) kérdéseire. Szibéria tehát számos néprajzi kérdés tárgyalása során összehasonlítási alapként vagy viszonyítási pontként jelent meg a hazai néprajzi munkákban. Ez a frontális összehasonlítás azonban rendszerint egyirányú volt. A szibériai néprajzi leírások elsősorban az összehasonlítás azon oldalán álltak, *amelyhez képest* a Kárpát-medencei néprajzi anyag megérthető volt. Tehát a szibériai esettanulmányok elsősorban azt a célt szolgálták, hogy pontosabb képet lehessen alkotni a magyarság tárgyi kultúrájának vagy éppen szellemi műveltségének egyes elemeiről. Különösen tanulságos Jankó János komparasztikája, aki a földrajzi és időbeli távolságot egymással kapcsolatba hozva értelmezte az egyes finnugor népek tárgyi kultúrájának összevetése során (JANKÓ, 2000).

Ellentétben a hazai szakirodalommal, amelyben a szibériai anyag elsősorban a frontális összehasonlítás igényével jelent meg, a nemzetközi antropológiai szakirodalomban Szibéria a laterális összevetések egyik leggyakrabban használt terepe. Összehasonlító anyagként, a különbségek bemutatásának céljával számos nagyléptékű elmülethez járultak hozzá a szibériai esettanulmányok.³ Ennek egyik oka az, hogy Szibéria az az Európán kívüli terület, ahonnan igen nagy mennyiségben álltak rendelkezésre az összehasonlító kutatások számára már a 18. század közepe óta néprajzinak tekinthető leírások. A másik ok pedig az, hogy olyan sajátos környezet és klimatikus viszonyok jellemzik Szibériát, amelyek az összehasonlító munkák számára tanulságos esettanulmányokkal szolgálnak (FORDE, 1934).

Az összehasonlító kutatások pedig előszeretettel nyúltak olyan esettanulmányokhoz, amelyekhez hasonlót máshol nem lehetett találni. Ez pedig mindenekelőtt a rénszarvastartó közösségek gazdálkodása. Ennek megfelelően Szibériában (különösen annak északi részén) a néprajzi/antropológiai szakirodalomban elsősorban a rénszarvastartó és a különféle gyűjtögető-vadász közösségek leírásain keresztül vált ismertté (VAJDA, 1968; CRATE – NUTTAL, 2009). Ma is elsősorban ezek a rénszarvastartó közösségek állnak az antropológiai vizsgálódások homlokterében (ANDERSON, 2002; VITEBSKY, 2006; KOLÁS – XIE, 2015; BRANDIŠAUSKAS, 2016).

A rét- és legelőgazdálkodás összevetése

A rénszarvastartó közösségek életformájához képest sokkal kevesebb figyelmet kaptak a nemzetközi összehasonlításokban a nagyállattartó közösségek (HUMPHREY – SNEATH, 1999; CRATE, 2006; TAKAKURA, 2015; OEHLER – VARFOMOLEEVA, 2020). A hazai kutatási hagyományokba jól beilleszthető egy olyan szibériai esettanulmány feltárása, amely hatékonyan járul hozzá a hazai rét- és legelőgazdálkodás változásainak vizsgálatához. Az egyik legnagyobb szibériai nép, a szahák (ismertebb nevükön a jakutok) hagyomá-

³ Ide sorolható a Jesup expedíció kutatója (VAKHTIN, 2011), Lévi-Strauss rokonságelmélete (LÉVI-STRAUSS, 1969), vagy éppen a nomadizmus egyes fajtáinak bemutatása (KHAZANOV, 1994).

nyos gazdálkodását (néhány peremhelyzetű csoport kivételével) elsősorban a nagyállattartás jellemzi. A nagyállattartással pedig Szibériában együtt jár az adott ökológiai és szociokulturális környezetnek megfelelő legelő- és rétgazdálkodás is. Tanulmányomban erre a kapcsolatra szeretnék rámutatni. Vagyis arra, hogy az elmúlt négy évszázad szociokulturális illetve ökológiai változásai miképpen hatottak a szaha ló- és marhatartásra, és azon keresztül a legelő és rétgazdálkodásra.

A szaha esettanulmány két szempontból is tanulságos a hazai kutatások számára. Egyrészt arra mutat rá, hogy a földtulajdon-viszonyok milyen változatos képet mutathatnak Szibériában. Korántsem bizonyos az, hogy Szibériában valódi földtulajdonviszonyok helyett csupán használati jogokról érdemes beszélni (RIASANOVSKY, 1965; KASTEN, 2002; ZIKER, 2002). Az a széles körben elterjedt elképzelés ugyanis, amely a legeltető állattartást a közösségi földtulajdonlással állítja párba, a szaha példa esetében nem állja meg a helyét. Példák sokaságával kívánom alátámasztani azt, hogy a kaszálórétek birtoklása elterjedt gyakorlat volt a 17. századi Jakutiában, és annak megszűnése valójában a cári közigazgatáshoz köthető. A családhoz vagy személyhez kapcsolható tulajdonlás kérdése a pásztorkodás esetében mindössze az állatok kapcsán merült fel az eurázsiai pásztornépek kapcsán (KHAZANOV – SCHLEE, 2012), a földtulajdon esetében szinte kizárólag a kollektív birtoklásformák kerültek bemutatásra. A másik célom az, hogy a legelő- és rétgazdálkodás dinamikájának bemutatása során az eddigi kutatókhoz képest nagyobb súlyt fektessek az állami szabályozás működésének leírására. Amellett kívánok érvelni, hogy az elmúlt közel négy évszázadban orosz és szovjet állam jelenléte sokkal jelentősebb adaptív nyomást jelentett Jakutiában, mint a környezet ökológiai adottságai.

Különösen azért tanulságos a szaha anyag számbavétele a hazai kutatások számára, mert a szibériai összehasonlító anyagok a gazdálkodás témakörében elsősorban a halászathoz kapcsolódtak. A szaha példa az eurázsiai füvespuszta pásztornépeinek kulturális örökségének gazdagjáról és alkalmazkodóképességéről tanúskodik. E legelőváltó pásztorkodásnak pedig szerves része volt a rétgazdálkodás is. A 20. század közepéig a hazai szakirodalomban olykor dogmatikusan képviselt szembeállítását a földműves/letelepült és az állattartó/nomád életmódnak a legteljesebb formájában (és szibériai párhuzamok felhozásával) Paládi-Kovács Attila vonta kétségbe, sőt cáfolta meg a magyar parasztság rétgazdálkodásának bemutatása során (PALÁDI-KOVÁCS, 1979, 26–33., illetve a magyar nép anyagi műveltségének történeti elemzésében: PALÁDI-KOVÁCS, 2011). A gazdálkodás, és a hozzá kapcsolható műveltségi javak vizsgálatakor a szerző nagy súlyt fektetett arra, hogy a rét- és legelőgazdálkodást, valamint a magyar állattartó kultúrát ökológiai környezetébe beágyazva elemezze.

A tanulmányomban ehhez a kutatási irányhoz igazodva, azt tovább gazdagítva az Északkelet-Szibériában élő szahák legelő- és rétgazdálkodásának bemutatása során a legelőváltó gazdálkodáshoz kapcsolódó rétgazdálkodás sokszínűségére és változékonyságára kívánom felhívni a figyelmet. Valamint arra, hogy elengedhetetlen a tájtörténeti kontextus figyelembevételére a rétgazdálkodás történeti változásainak vizsgálata során. Jelen tanulmány három forrásra támaszkodik. Az első 2002 és 2013 között végrehajtott néprajzi terepmunkáim tapasztalata, a második az írott történeti források

korpusza (amelyeknek egy jelentős része publikált), a harmadik pedig a közép- jakutiai táj ökológiai adottságai. A kérdés az, hogy miképpen lehet e három forráscsoportot releváns módon egymásra vonatkoztatni a szaha rétgazdálkodás vizsgálatakor.

Mielőtt azonban erre kísérletet tennék, fontos előrebocsájtani azt, hogy a szaha nagyállat-tartás azt követően, hogy területet bekebelezte az orosz állam (vagyis a 1630-as évek után) számos változáson ment keresztül. A 19. század végén azonban, amikor Jakutiában évtizedekig élő politikai száműzöttek alapos néprajzi leírásokat adtak a kor gazdálkodásáról, egy rendkívül adatgazdag pillanatfelvétel áll a rendelkezésünkre e változás egy szakaszáról (LEVENTAL', 1929; VITASHEVSKIJ, 1929). Erre az állapotra tekint rendszerint a néprajzi/antropológiai néprajzi kutatás úgy, mint a hagyományos szaha rét- és legelőgazdálkodás hagyományos formájára (ALEKSEEV – ROMANOVA – SOKOLOVA, 2012, 141.). Tanulmányomban azonban amellett kívánok érvelni, hogy a szahák rétgazdálkodásának nincs egyetlen hagyományos, kimerevített formája, hanem egy folyton változó dinamikus rendszert ad. Ez különösen abból a szempontból tanulságos, hogy az etnológia (és azon belül a hazai néprajztudomány is) hajlamos egyfajta időtlenségben, változatlanságban szemlélni a nem-európai közösségek gazdasági rendszereit (FABIAN, 1983; WOLF, 1982).

Jakutia ökológiai adottságai, és azok változása

Elsőként tehát azokat a környezeti, éghajlati sajátosságokat kívánom számba venni, amelyek egyáltalán lehetővé teszik a nagyállattartást Északkelet-Szibériában, bemutatva azokat az ökotópokat és tájakat, amelyek a legelő, és rétgazdálkodás színhelyei. A hagyományos gazdálkodási rendszerben a rétek és a szaha emberek olyan oszthatatlan rendszert alkotnak, amelyben mind a két fél képes volt alakítani és megváltoztatni a másikat. Jakutiát az igen szélsőséges klimatikus viszonyok jellemzik. Télen a hőmérséklet higanyszála (különösen a völgyekben) olykor -60 C alá esik, nyáron azonban nem ritka a $+40\text{ C}$ -ot megközelítő forróság sem. A vegetációs időszak igen rövid, mivel a hótakaró csak május végén kezd el felszakadozni, míg az első talajmenti fagyok már augusztus második felében jelentkeznek. E rendkívül hideg éghajlatnak köszönhetően Jakutia talaja (egy-egy kisebb terület kivételével) állandóan fagyott. Az örökké fagyott (permafroszt) talaj meghatározza e terület nagy részének felszínformáit és vegetációját. A permafroszt talajon két olyan táj található, amely alkalmas helyszínt biztosít a rét- és legelőgazdálkodás számára.

Az egyik ilyen táj az *alaas*.⁴ A közép-jakutiai alföldön, az Aldan és a Léna folyók könyökében, sok helyen lencseszerű termokarsztos mélyedések jöttek létre. Ezek a mélyedések az eltérő becslések szerint a teljes felszín 17–30 százalékára terjednek ki (KATAMURA et al., 2006; TELBISZ – NAGY, 2008). A ma megfigyelhető alaasok közel 60 000 éve kezdtek el kialakulni, a késői pleisztocén kor ismételt jegesedéseinek hatására Jakutia talaja magas jégtartalmú, és egyes helyeken több mint 1000 méter mélységig fagyott (CZUDEK-DEMEK, 1970). Az éghajlati viszonyok ingadozása a korai holocén

---

⁴ Ezeket a termokarsztos süllyedéseket a hazai geográfusok a magyar kiejtést követve álásznak írják át. (GÖNCZY – SZALAI, 2004, 4.).

folyamán kiterjedt termokarsztos folyamatokat eredményezett, amely a jégben gazdag permafroszt talaj degradációját, és helyenkénti megsüllyedéséhez vezetett (KAPLINA, 2009). Ma Közép-Jakutiában közel 16 000 alaa található (BOSIKOV, 1991). A melegebb éghajlati időszakok a permafroszt talaj felső rétegét kiolvasztják. Ez a kiolvadási réteg aztán fokozatos mélyül, a termokarsztos mélyedés pedig egyre kiterjedtebb lesz. Ezt a folyamatot nemcsak éghajlati tényezők indíthatják el, hanem helyileg, a vegetációs takarás, erdőtüz vagy erózió is.

A folyamat évtizedek, évszázadok vagy akár több évezred alatt zajlik le, az alaa méretének függvényében. Máig vitatott kérdés az, hogy ez a folyamat egyirányú-e vagy ciklikus. Azok az elméletek, amelyek amellet érvelnek, hogy a folyamat egyirányú azzal számolnak, hogy az alaaok életútja négy részből áll: felolvadás, tágulás, becsatornázódás (vagyis az alaa felszíni vízének elfolyása) és végül a kiszáradás (MORGENSTERN et al., 2013; ULRICH et al., 2017).

A termokarsztos mélyedések az eurázsiai tajgában nem erdei, fás vegetációval jellemezhetők, hanem gyepekkel. Rendszerint háromféle vegetációs zóna figyelhető meg egy alaaon: vizes élőhely, nedves gyepek és száraz gyepek, amelyek mindegyike koncentrikusan helyezkedik el az alaa tava körül (DESYATKIN, 2008). Az egyes vegetációs zónák növényei eltérő mértékben alkalmasak takarmányozásra. A vizenyős élőhelyeken leginkább sás- és kákaféléket lehet találni, emellett a kiváló takarmányt adó pántlikafűvet (*chyychakhsyt*, *Digraphis arundinacea*), a rosszabbat adó harmatkását (*ölöng*, *Glyceria maxima*) és a nádtippanféléket (*sökü*, *Calamagrostis*). Ritkában jelen van e vegetációs zónában a jobb takarmánynak tekintett kétsoros sás (*ikki eretteekh üker*, *Carex Disticha*) és a rosszabb minőségű vízi sás is (*uu ükere*, *Carex aquatilis*) is. E növények többsége takarmányozási célból csekély jelentőséggel bír. A nedves gyepeken zömében sötétzöld mézspánszít fajok (*bettiemelel*, *Puccinella*) tenyésznek, amelyek magas tápértékű és magas hozamú takarmányt adnak. A száraz gyepek tipikus növénye a réti perje (*uukaryskaj/bettieme*, *Poa pratensis*), a tarajos fésűperje (*otokhoon*, *Koeleria gracilis*) illetve a turkesztáni árpa (*khalba dabydala*, *Hordeum brevisubulatum*), valamint a tarackbúza (*acha/silis ot*, *Elymus repens*). A száraz gyepek takarmányozási célra való felhasználása alacsony hozama miatt szintén kiegészítő jellegű, de az innen származó szénát tekintik a szahák a legjobb minőségű takarmánynak. A három vegetációs zóna határa az alaaon található a vízszintjének ciklikus emelkedésével és süllyedésével folyamatosan változik, így az alaaokról begyűjthető széna mennyisége és minősége is éves ingadozást mutat (USANOVA – PERFIL'eva, 1966).

A három vegetációs zónából gyűjtött takarmány között különbséget tettek a szahák. Elsősorban a széna két fajtáját különböztetik el. Az egyik, az ún. alaa füve (*alaa ot*), amely száraz gyepekről származó takarmányt jelentett. A legkiválóbb szénát az alaaokon a helyiek szerint a virágos rétek füve (*sibekki ot*) adja, ebben a szénában található egyebek mellett erdei deréce (*kuchu*, *Chamaenerion angustifolium*) vagy éppen szürke fűrtösvérónika (*borong lohuor*, *Pseudolysimachion incanum*) is. A virágos rétek fűvéből származó takarmányt gyógyhatásúnak tartják, ahogy a virágos retekéről származó takarmányon nevelt tehén tejét edesebbnek, vaját táplálóbbnak. Az alaa füve ugyanakkor nem terem megbízhatóan. Száraz években csak igen kis mennyiségű szé-

nát lehet betakarítani, és a helyiek szerint elsősorban a szárazabb alaosokat károsítják a sáskák (*kötör anyngka*) is. A vizenyős területek füve (*uu oto*), amely, ellentétben az alaos fűvével, minden évben megbízhatóan, nagy mennyiségben nő, de alacsonyabb a tápanyag és vitamintartalma (ABRAMOV, 2000, 20–22.). Az íze pedig savanykásabb, sósabb, következésképpen az ilyen takarmányon tartott tehenek teje is kevésbé jóízű, mint a száraz gyepek takarmányát fogyasztó tehenek teje. Röviden: a széna minősége jelentős hatással van a kifejt tej zsírtartalmára és ízére, éppen ezért a tejelő teheneket (ha csak lehet) az alaosokról betakarított szénával etetik a szahák.

A kollektivizálásig széles körben fogyasztott növények, mint pl. az őszi vérfű (*ymyjakh*, *Sanguisorba officinalis*), a virágkaka (*unnula*, *Butomus umbelatus*) vagy a gyékény (*kuba ahylyga*, *Typha latifolia*) ma már kivételesen sem található meg a táplálkozásra szánt növények között. Sokuk nevét az iskolai oktatásnak köszönhetően a fiatalok ma már inkább oroszul ismerik. A szárazabb alaosokon, illetve a régi, elhagyott szállások közelében termő jakut üröm (*üöre oto*, *Artemisia jacutica*), valamint a nedvesebb élőhelyet kedvelő gilisztaüző varádics (*timekh ot*, *Tanacétum vulgáre*) gyógynövényként és ételízestítőként való felhasználásával azonban még manapság is lehet találkozni (TOKUMOVA – TOKUMOV, 2011).

Mivel az alaosoknak óriási jelentősége van a takarmánygazdálkodásban, ezért a szahák északkelet-szibériai megtelepedésüket követően (tehát a 12–13. századtól kezdve) a tájformálás aktív részesei voltak (ERMOLAEV, 1991). A tájformálás elsődleges célja a nedves és száraz gyepek kiterjedésének növelése volt. E célnak megfelelően az alaosok megváltoztatásának három fő módja volt ismeretes. Ezekkel az alaosokról betakarítható széna mennyiségét valamint a halászati és víznyerési lehetőségeket befolyásolták a szahák (PETROV – PETROV, 2002, 4–6.).

1. A legerjedtebb eljárás az erdőirtás volt. Egész Jakutiában (különösen Közép-Jakutiában) teljesen általános volt az alaosok méretének erdőirtás általi megnövelése. Az erdőirtás során nyert kaszálókat megtisztított földnek (*soloohun sir*) nevezték, és a kollektivizálás előtt egy két generáción keresztül azon családok kizárólagos tulajdona volt, akik az erdőirtásban részt vettek. Az így keletkezett területek takarmánytermelési képessége ugyan elmaradt a nedves rétektől, de különösen Közép-Jakutiában, ahol a 18. századtól már nem álltak bőséggel a helyiek rendelkezésére szabadon elfoglalható alaosok az erdőirtás teljesen általános eljárás volt. Az irtásföldről gyengébb minőségű szénát lehetett gyűjteni, mint az alaosokról, ezért az erdőirtás csak azokon a területeken terjedt el, ahol nincsenek alaosok, vagy ahol igen kisméretűek.

2. A másik módszer az alaosok lecsapolása volt (*khoruu*). Elsősorban a nagyobb vízfolyások melletti alaosok vizét csapolták le egészen az 1980-as évekig. A tavak és mocsaras területek lecsapolása által nyert területek az irtásföldekhez hasonlóan nem kerültek be a helyi földalapba. A lecsapolással nyert területek egyik legnagyobb problémája az volt, hogy gyenge minőségű szénát adtak (ABRAMOV, 2000, 20–22.). Éppen ezért gyakran nem is kaszálóként, hanem legelőként használták a lecsapolt (de még süppedékes) területeket. A lecsapolásokhoz kapcsolható eljárás volt a zsombékok (*dulgha*) elkotrása is. A zsombékos területeken kaszával is sokkal nehezebb volt a szénamunka, mint a sík réteken, traktorokkal pedig egyenesen lehetetlen volt. Zsombékos területeket

jellemző vegetáció (*söki*) az egyik legrosszabb minőségű takarmányt adja. Míg korábban a zombékos területeket kézi erővel tették simává, addig a szovhoz fennállásának idején a zombékokat bulldózerekkel egyengették el.

3. A helyi ökotópok megváltoztatásának harmadik módja az alaosok elárasztása, mesterséges tavak (*kupput küöl*) létrehozása. Ezekben az esetekben olyan helyeken (elsősorban mocsaras, mélyen fekvő területeken) hoztak létre tavakat, ahol valamilyen okból megnövekedett a területen élők vízigénye. Jakutiában ugyanis az örökké fagyott talaj miatt nem lehet kutakat ásni. A víznyerés egyetlen forrása a felszíni víz összegyűjtése. A szahák októberben, a tavak felszínén először megjegecesedett jeget vágják ki és tárolják télen a szabadban, nyáron pedig földalatti jégvermekben. A tavakat elsősorban homokos talajú területeken hozták létre, mivel a homoki tó (*kumakh küöl*) vize a helyi emberek szerint tisztább és jobb ízű, mint az agyagos, mocsaras talajú tavaké (*n'amakh küöl*).

Összefoglalóan, a termokarsztos mélyedésekben kialakult alaosok a szahák számára elsőrangú kaszálókát és legelőket adtak. Azonban a kaszálók létrejötte nem csupán természeti folyamat, hanem egy olyan összetett folyamat eredménye, amelyben az ember tájalakító tevékenysége is komoly szerepet kapott. Vagyis az alaosok, és Közép-Jakutia tájai ma másképp néznének ki, ha ott nem telepedett volna meg a 12–13. században egy olyan közösség, amelynek tagjai a nagyállattartás ismerete mellett ne lettek volna birtokában a rét- és legelőgazdálkodás módszereinek valamint azoknak a tájformáló eljárásoknak, amelyekkel az északkelet-szibériai tájat alkalmassá lehetett tenni arra, hogy ott intenzív ló- és marhatartást folytassanak. A következő fejezetben arra kívánok rámutatni, hogy e sokrétű tájformáló tevékenység és gazdálkodási forma milyen jogi, társadalmi környezetben valósult meg.

A kaszálók és rétek birtoklása és adásvétele a 17. századi Jakutiában

Amint az az előző fejezetből kitűnik, a kaszálók és legelők birtoklásának óriási jelentősége van a szaha nagyállattartásban. Ez így volt akkor is, amikor még az orosz állam nem szabályozta a földtulajdon-viszonyokat Jakutiában. Az *alaas*-ok gazdagon termő rétjeinek köszönhető az, hogy a ló- és marhatartó szahák elsősorban Közép-Jakutia *alaas*-okkal pettyezett síkságain telepedtek le és laknak ma is a legnagyobb számban. Bár a nagyobb folyók (Viljuj, Jana, Indigirka) dűsfűvű öntésterületei mentén is élnek még jelentősebb létszámú szaha közösségek, azonban ezeken a területeken csak az orosz gyarmatosítás idején, a 17. század végén telepedtek meg. A hagyományos szaha ló- és marhatartás éppen a fent említett környezeti és ökológiai adottságok miatt egyedülálló formát öltött (ABRAMOV – D'JAKONOV, 1990; VINOKUROV, 2001; GRANBERG – SOINI – KANTANEN, 2010). A klasszikus néprajzi munkáktól (KSENOFONTOV, 1992; SEROSHEVSKIJ, 1986) és a közvélekedéstől eltérően – amely hajlamos a szahák gazdálkodását nomád legelőváltó állattartásként jellemezni – Jakutiában az *istállózó nagyállattartás* volt jellemző. A rövid tenyészdőszak miatt Jakutiában a marhákat kilenc hónapig (szeptember és május között) istállózni kell, és erre az időszakra állatonként (a jelenlegi Simmentaler marhák mellett) átlagosan két tonna takarmányt (mindenekelőtt

szénát) kell nyáron gyűjteni. Ez a gazdálkodási rendszer két fontos következménnyel járt. Az egyik az, hogy jelentős mennyiségű takarmányt kellett biztosítani a állatoknak, a másik pedig az, hogy nem lehetett nomadizálni. A letelepült életmód, illetve az alaasok intenzív használata megkövetelte azt, hogy valamilyen módon szabályozzák a szahák a kaszálórétek használatát.

Északkelet-szibériai megtelepedésük első időszakában minden bizonnyal egyre újabb és újabb kaszálókat foglaltak el az nagyállattartó szahák – folyamatosan kiszorítva Közép-Jakutiából a rénszarvastartó evenkiket. Erről a folyamatos terjeszkedésről, a szaha történeti monda is beszámolnak. Az alaasok keletkezését ugyanis a szahák nem természetes jelenségnek tekintették, hanem egy olyan folyamat eredményének, amelyben részt vettek a területen megtelepedő őseik. A több forrásból is ismert történeti monda szerint, amikor a szahák megjelentek Jakutiában, akkor felégették az erdőt (alaasokat kialakítva), és harcban legyőzték az evenkiket (SEHEN BOLO, 1994, 85.). Nyilvánvalóan a szabad kaszáló és legelőfoglalásnak az alaasokkal pettyegtetett közép-jakutiai táj betelepülése véget vetett. Az Aldan, Amma, Léna folyók körbezárta alföld betelepülésével lassanként elfogytak a szabadon elérhető kaszálók és legelők. Vagyis a takarmány fokozatosan egyre szűkebb és egyre értékeesebb erőforrássá vált. Ez a helyzet megkövetelte már az orosz állami közigazgatás megjelenése előtt a kaszálók használatának szoros ellenőrzését.

Arra vonatkozóan, hogy ez a szabályozás a 17. századig milyen formát öltött, belső írott források hiányában rendkívül nehezen rekonstruálható. 1632-től kezdve, tehát amikor az orosz állam bekebelezte Jakutiát, megjelentek azok a külső források, amelyek a moszkvai nagyfejedelemség közigazgatásának képviselőitől (elsősorban a jakutszki vajdáktól) származtak. Ezek az orosz nyelvű feljegyzések változatos iratanyagot hoztak létre. A kaszálók és rétek tulajdonjogára vonatkozó források közül a legfontosabbak a beszámolók (*otpiski*) a petíciók, peres ügyek (*chelobitnie i sud'ebnye d'elo*), a vizsgálatok jegyzőkönyvei (*syshchik*) és végül a panaszok (*zhaloby*), amelyek a szahák és az evenkik belső feszültségeit tárták fel (IVANOV, 1979).

A panaszok elsősorban azokat a kérdéseket érintették, amelyekben az orosz bürokrácia tekintélye nélkül nem tudtak vagy nem akartak dönteni a helyi szaha vezetők, vagy éppen jelentőségük miatt nem voltak felhatalmazva arra, hogy önállóan ítélet hozzanak. Az említett forráscsoportokat az orosz és a szovjet történészek és etnográfusok többször is kiadták. E kiadások közt egyaránt találhatók forrásközlések és értelmezések (IVANOV, 1964; MATERIALY, 1970).

A petíciók és kérelmek, illetve a panaszok a beszámolóknál gazdagabb, néprajzi szempontból relevánsabb információval szolgálnak, ám ezek a források is meglepő egyöntetűséggel összpontosítanak bizonyos kérdésekre. Mivel e kérelmek és panaszok voltaképpen periratoknak tekinthetők, az azokban megemlített szahák beazonosítása is sokkal könnyebb. Ezek az iratok ugyanis rendszerint egyes emberek vitáiról számolnak be. A peres iratokra jellemző az, hogy a perben érintett személy rokoni hovatartozását igyekezett tisztázni a cári hatóság képviselője, valamint azt, hogy milyen helyi szaha vezetőnek volt alárendelve a panaszt benyújtó személy. A kaszálók használatára vonatkozó kérelmek és panaszok megfogalmazásában rendszerint mellékes körülmény volt

az, hogy milyen felépítésű háztartásban és kikkel élt együtt a panaszos, ahogy az is, hogy milyen lokális közösséghez tartozott.

Ezt az iratanyagot részletekbe menően kutatták a történeti érdeklődésű szovjet szerzők. Munkáik a szaha etnogenezis kérdései mellett az egyes társadalmi állapotok fejlettségének egymásra épülésére összehasonlították. Éppen ezért ezekben a könyvekben az iratanyag elemzésének egyik legfontosabb kérdése az volt, hogy feudális rendszernek tekinthető-e az a jogi és társadalmi szabályozás, amely a szaha nagyállattartáshoz kapcsolódott (IVANOV, 1964, 1974; SAFRONOV, 1977). E vita ismertetése meghaladná a jelen tanulmány kereteit, azonban a vita fő kérdése, hogy milyen tulajdonviszonyok jellemezték a földbirtoklást, központi helyet kap a jelen fejezetben. Röviden: két álláspont körvonalazódott a vita során. Az egyik amellett érvelt, hogy a 17. század elején a kaszálók (legalábbis azoknak egy részük) kiscsaládi, áruba bocsátható magántulajdonban álltak. A másik azt állította, hogy a legelőváltó gazdálkodás máshol is ismert példáinak megfelelően Jakutiában is, törzsi-nemzetségi viszonyok szerint rendeződtek a kaszálók használatára vonatkozó szabályok.

Általános elképzelés Szibériában és az eurázsiai nagyállattartás gazdálkodási formájának bemutatása kapcsán az, hogy az hagyományos formájában nem járt együtt a földmagántulajdon kialakulásával (RIASANOVSKY, 1965). Azonban azok a sajátos ökológiai adottságok, amelyek közegében kibontakozott a szaha istállózó nagállattartás oly mértékben eltérnek az eurázsiai sztyepp környezetétől, hogy a füvespusztai legelőváltó gazdálkodásra jellemző földhasználati viszonyok itt nehezen lennének alkalmazhatóak.

A következőkben erre a sajátos szabályozásra szeretnék példákat hozni azokból a peres iratokból, amelyek a 17. században keletkeztek. Már a legelső feljegyzésekből is egyértelművé válik, hogy az orosz állam képviselői Közép-Jakutiában egy letelepedett népességgel találkoztak, Szibériában szokatlanul magas népsűrűség mellett (DOLGIH, 1960). Emellett az is hamar világossá vált az orosz állam képviselői számára, hogy igen bonyolult és rétegzett társadalmi viszonyok jellemzik a szahákat, és e rétegzettség együtt járt a jószágok, valamint a kaszálók egyenlőtlen elosztásával (SEHEN BOLO, 2002). Nem meglepő tehát, hogy a szahák egymás közötti peres viszonyainak jelentős része éppen a kaszálók és a lekaszált széna tulajdonviszonyát érintették. Közép Jakutiában 1634-ben Galkin kozák atamán beszámolója miszerint „*A hangalasi hercegeknek és az ő emberei birtokolnak minden földet, a szomszédos hercegek pedig tartanak tőlük*”. Az egyik hangalasi herceg Öjük Nikin panaszt emelt 1644-ben és 1646-ban az ügyben, hogy más területekről földönfutók érkeztek az ő területeire, és arra kérte a cári közigazgatást, hogy tiltsák meg azt, hogy a földönfutók korábbi szálláshelyeiket hagyják (IVANOV, 1964, 220.).

A földtulajdonnal kapcsolatos vitákban már 1644-ben az orosz hatóságokhoz fordultak egyes szaha vezetők. Az imént említett Öjük Nikin ismét panasszal járult a jakutszki orosz közigazgatáshoz. Panaszában arról számolt be, hogy az ő és két unokaöcsének kaszálóit lekaszálták az orosz közigazgatás szolgálonépei. Az esetet kivizsgálták és az orosz állam jelentős kártérítést fizetett a kaszálók tulajdonosainak (IVANOV, 1964, 221–222.). Több tucat olyan perirat ismert a 17. századból, amelyben a kaszálók tulajdonjogát az orosz állam elismeri, az arról gyűjtött szénáért pedig kártérítést fizet. A periratokban teljesen általános az, hogy egy-egy területre, mint saját tulajdonukra hivatkoznak a szahák.

Ezek az esetek természetesen nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy ezek a kaszálók nem egyes személyekhez, hanem egy nagyobb rokoni csoporthoz kötődjenek, amely csoport nevében lépnek fel az egyes szaha vezetők. Ekképpen tehát mégsem földmagántulajdonról, hanem törzsi-nemzetségi alapon használt és birtokolt területekről érdemes beszélni. Azonban ismertek olyan peres anyagok is, amelyek ennek az ellenkezőjére engednek következtetni. 1678-ban jegyezték fel azt az esetet, amikor Torok és Menik Tojbokoev Nam megyéből panaszt emelt a Bötün megyei Csögün Izhilov ellen, aki a Léna szigetein elterülő kaszálóikat lekaszálta. A panaszosok azzal érvelnek, hogy ezek a területek apjuktól és nagyapjuktól örökölt kaszálók. Az ügy részletes kivizsgálást eredményezett, amelynek során a 15 tanúból 12 megerősítette a panaszosok állítását – miszerint a föld Tojbokoev családé nemzedékek óta. Az esetet elemző Tokarev arra következtetésre jutott, hogy Menik és Torok nem közeli rokonok, és egy nagyobb nemzetség nevében lépnek fel. Azonban a vizsgálatot végző kozák, Ivan Kychkin a vizsgálatában egyértelműen azt állítja, hogy itt Torok és Menik közeli rokonok. Ami még érdekesebb, az azonos nemzetségbe tartozó megszólaltatott tanúk egyike sem hivatkozik úgy a területekre, úgy, mint ami a nemzetség közös tulajdona lenne (IVANOV, 1964, 226.).

Még érdekesebbek azok az esetek, amelyek a kaszálók adásvételéről számoltak be. 1687-ben Tokhtohoj Kamrukov eladta a kaszálóját az azonos közigazgatási egységben belül élő Kainasnak két lóért és egy fejőstehénért. A két rét, amelynek a neve „*Két Turagas*” volt, a vásárlás után még két évvel 1687-ben sem került át a vásárló tulajdonába. Ezért Kainas perre vitte az ügyet (IVANOV, 1966, 228–229.). A szahák azonban nemcsak egymás között kereskedtek a kaszálókkal, hanem az orosz állam helyi képviselőivel is. Tucatnyi olyan feljegyzés maradt fenn, amelyekben az orosz állam (és annak helyi képviselői) elismerik és jogszerűnek tartják a kaszálók adásvételét (IVANOV, 1966, 234–237.). A kaszálók családon belüli vagyontárgyként való megöröklése a 17. században – amíg az orosz állam lassanként nem vált képessé ellenőrizni és megváltoztatni a jakutiai tulajdonviszonyokat – teljesen általános jelenség volt. Összefoglalva, a kaszálók kiscsaládi tulajdonban való használatáról, tulajdonlásáról, adásvételéről és megörökléséről a 17. században jelentős mennyiségű (majdnem 100) fennmaradt peres irat árulkodik (BASHARIN, 1956, 30.). Fontos megjegyezni azt is, hogy a tulajdonlás szabályozása csak a kaszálókra terjedt ki – a legelők, mint kiscsaládok által birtokolt vagyontárgyak nem jelennek meg a 17. századi forrásokban. Ezt a helyzetet változtatta meg lassanként az orosz állam, fokozatosan megszüntetve a földmagántulajdont Jakutiában.

Az orosz állam intézkedései Jakutiában a 17. században

Az orosz és a szovjet állam jakutiai jelenléte három szempontból gyakorolt jelentős hatást a szaha társadalom felépítésére. Az első ezek közül a *jaszak* begyűjtése, vagyis az *adóztató gazdasági rendszer bevezetése*, amely a helyi gazdálkodást radikálisan megváltoztatta. A második változást a *közigazgatási határok* meghúzása, illetve az állam által elismert és támogatott együttműködő csoportok megteremtése jelentette. Ezzel ugyanis megváltozott az a társadalmi rendszer, amely a rét- és legelőgazdálkodás alap-

jául szolgált, valamint – és ez a harmadik nagy változás – megváltoztak a jakutiai *földtulajdon-viszonyok* is.

Elsőként az adóztató gazdasági rendszer alapvonásait tekintem át. A *jaszak*, vagyis a prémadó az orosz állam jakutiai jelenlétének talán legfontosabb intézménye volt 1630-tól (az első *jaszak*-gyűjtés időpontja Jakutiában) egészen 1822-ig (a Mihail Speranskij-féle reform évéig). A *jaszak* intézménye Oroszország és a nem-orosz politikai egységek között az egyszerű hűbéri jellegű alávetés és az egyenlőbb árucserre formája közt ingadozott, attól függően, hogy mekkora volt a cári hatóságok érdekérvényesítő képessége az adott területen a nem orosz politikai vezetőkkel szemben (SUNDERLAND, 2004, 22.; KHODARKOVSKY, 2002, 61.). A *jaszak* intézménye eredetileg tehát nem adóztatási forma, hanem külpolitikai eszköz volt. A szimbolikus jelentőségű, egyenlőtlen csere azonban nem rokoni csoportokat vagy etnikumokat rendelt az orosz állam alá, hanem politikai és ellenőrzési egységeket. Az államiságot nélkülöző Szibériában az orosz birodalom *a helyi vezetők által* lépett *jaszak*-gyűjtő viszonyba egy terület lakosságával, és a *jaszak* csak fokozatosan (az állami jelenlét megerősödésével) változott át kifejezetten fejadóvá, amellyel az orosz cár alattvalói tartoztak az államnak.

A *jaszak*-fizetés 17. századi állandósítása komoly változást hozott a szahák társadalomszervezetében az 1640-es években. Mindenekelőtt a *jaszak*-fizetés megjelenésével együtt kialakult, közösen adózó csoportok elkezdtek megszilárdulni. E csoportokon belül vezetők emelkedtek ki, akik egyszerre nyertek jogokat saját közösségükben (vagy azzal szemben) és vállaltak kötelezettségeket az orosz állam felé. Az orosz állam képviselői, a vajdák, a 17. század elején egyes helyi szaha vezetőket támogatva neveztek ki fejedelmeket (*knjazy*) a jakutiai adófizetők élére, mintegy a cári birodalom hűbéri formáinak megismétléseképpen (DOLGIH, 1960, 354.; TOKAREV–BAHRUSHIN, 1953, 31–41).

A *jaszak* begyűjtése egyúttal az együtt adózók közösségeit elválasztó közigazgatási határok meghúzásával is együtt járt. A 17. századi vajdáknak értelmezniük kellett azt, hogy milyen társadalmi formáció áll az általuk legelőszőr adózásra bírható vezetők mögött, erről ugyanis be kellett számolniuk a szibériai minisztériumnak, a *sibirskij prikaznak*. E beszámolók arra vonatkoztak, hogy a helyi vezetők mögött milyen méretű, miként kezelhető és mekkora összegű *jaszak* befizetésére képes csoportok állnak. A jakutszki kormányzóság területén a vajdák értelmezése szerint ezek a csoportok a *volost*-ok voltak. A *volost* 'tiszán területi egységet jelent, a *jaszakot* egy helyen és egy vezetőn keresztül fizető emberek csoportját jelöli (DOLGIH, 1960, 11.; BORISOV, 2002). Szibériában ez a kifejezés a letelepült vagy félig letelepült népek adózási csoportjait jelentette, szemben a vándorló vagy legelőváltó életformát követő csoportokkal, amelyek *rodok*, azaz nemzetségek szerint adóztak (TOKAREV–BAHRUSHIN, 1953, 45.; DOLGIH, 1960).

A kétfajta adófizetési mód között, hogy a *volost* -ok szerinti fizetés esetében a *jaszak* beszolgáltatását szervező helyi vezetőket mintegy *hűbéresként elismerte az orosz állam*, ez esetben a *jaszak*-gyűjtés rajtuk keresztül történt. Mivel a *rodok* vezetőit kevésbé legitimnek tartották, a fizetéshez csaknem a *teljes csoportnak* el kellett mennie a *jaszak*-fizetést ellenőrző állami közigazgatási központokba. Kelet-Jakutiában például (ahol az adóztatási rendszer csak 1740-re szilárdult meg) a tavasszal felkeresett Aldanparti éves vásárok idején (*jarmarka*) teljesítették az evenkik és a szahák beszolgáltatási

kötelezettségüket (KOVLEKOV, 2003, 61.). A *volost*'-ok szerint megszervezett adófizetés voltaképpen orosz mintán alapult, és nem a szahák társadalmi szervezetén vagy földtulajdon viszonyain, ahogy ezt korábban részletesen bemutattam (MÉSZÁROS, 2013). Oroszország európai területein és Szibériában a *földterületek felügyelete* és a *politikai hatalom birtoklása* egymást feltételezte. Azáltal tehát, hogy a cár és a jakutszki *uezd* vezetője a *volost*'-ok vezetőit elismerte és legitímálta, egyben azt is elősegítette, hogy a *volost*'-ok vezetőinek érdeke szerint önálló és új földtulajdoni és földhasználati formák jöjjenek létre az adóztató gazdasági rendszer által igazgatott közép-jakutiai területeken (KIVELSON, 2007, 37.). E politika eredményeképpen a szahák áruba bocsájtható magántulajdonként és köztulajdonként használt földjeit az állam kisajátította és azoknak használatát az adófizetési képességtől tette függővé (PAHOMOVA–MAHAROVA, 1999, 10–15.).

Az adóztatás révén az állam által legitímált *volost*'-vezetők és a hozzájuk tartozó *volost*'-ok így új, földrajzilag is értelmezhető jelentést kaptak. A jakutszki *uezd* vajdáinak 17. századvégi beszámolóit nem is hagynak kétséget efelől, hiszen egyre kevésbé utaltak emberekre, vagy azok csoportjaira a *volost*' elnevezéssel, hanem inkább meghatározott területekre. A cári kormányzat a politikai és gazdasági hatalom területhez kötésével, illetve a területek birtokjogának megváltoztatása révén erősítette meg helyzetét, illetve az általa létrehozott új szaha patrónus-kliens viszonyokat Jakutiában. Ennek első jele a *jaszak*-fizetési kötelezettség megváltozása volt. A cári hatóság a 18. század elejétől egyre kevésbé prémben, hanem inkább pénzben követelte meg a *jaszakot*. A leghatékonyabban úgy lehet biztosítani a pénzalapú adózást, ha azt egyben földalapúvá teszi a kormányzat (THOMAS, 1984, 18–19.). A változás legfontosabb következménye a *nasleg*nek mint közigazgatási egységnek bevezetése volt. Míg a 17. században egy-egy *volost*' lakossága egységesen adózott, és azon belül rokoni csoportokat tételeztek fel a cári kormányzat bürokratai, addig a 18. században egyre nagyobb figyelemmel voltak a területi és földhasználati viszonyokra is. Ehhez igazodva a *nasleg* a *volost*' területének egy részeként és az azon gazdálkodó lakosságot egybefoglaló egységként került meghatározásra. A *nasleg*ek területének kimérését és lakosságának meghatározását a cári kormányzat 1763-ban kezdte meg. A *jaszak*-rendszer revíziója mellett a *volost*'-ok szerint adózó szahák röghöz kötése is megtörtént 1766-ban, állandósítva ezáltal a földalapú adóztatást (ISTORIJA JAKUTSKOJ ASSR, 1957, 141.). Ez a folyamat éppen akkor zajlott le, amikor a *volost*' vezetésének apáról fiúra szálló örökölhetősége megszűnt (GOGOLEV, 2005). Az új rendszer a vezetők választhatóságán alapult, ami a vezetők – kaszálók birtoklásától függő – vagyoni (és nem leszármazási-rokoni) alapú legitimációjának és az ennek megfelelő klientúra-építésnek kedvezett.

A földterület – vagyis a szahák esetében a *kaszálók* – használata szerinti adózás a költözési tilalommal együtt a szahák gazdálkodását és társadalmi csoportjait is megváltoztatta, ugyanis a gazdaság alapját jelentő kaszálóhasználatot, és ebből kifolyólag az együttműködő csoportok összetételét és azok települési formáit – tekintet nélkül a szaha társadalmi formációkra – kizárólag a cári igazgatás révén beszerezhető pénzeszközök birtoklásától tette függővé. Vagyis a koloniális gazdálkodás Jakutiában inkább tudatosan átalakította, mintsem folytatta volna a korábbi termelési viszonyokat.

Milyen következménnyel járt tehát a földalapú adóztatás és ezzel együtt a költözési tilalom bevezetése? Mindenekelőtt az egyes háztartásokhoz kapcsolódó kaszálóterület nagysága egy-egy *naslegen* belül viszonylag gyorsan változott, hiszen az azok használatára vonatkozó jogot nem örökölni, hanem évről-évre megváltani lehetett (BASHARIN, 1956, 44.). A megváltás kizárólag a *volost*'-ok és a *naslegek* vezetőin keresztül történhetett, mivel ők közvetítették a pénzforgalmat az államtól a szahákig, és fordítva. A kaszálók használata és ezzel összefüggésben a szállások eloszlása ezáltal a cári közigazgatás által legitimált vezetők hatáskörébe került, akik a korábban létező (rokon és területiális alapon összetartó) szaha társadalmi formációkat saját igényeik szerint alakították át. Ennek következtében a 19. századra a rokon alapon szerveződő együttműködés és terület-használat megszűnt, vagy jelentéktelenné vált (ISTORIJA JAKUTSKOJ ASSR, 1957, 163.).

A napóleoni háborúk után a cári kormányzat egyre szervezettebben igyekezett beilleszteni a szibériai területeket az ország közigazgatásába, ezért a földtulajdonlás és az adóztatás jakutiai rendszerét ismét megváltoztatta. Ekkor indult meg a telepések nagymértékű bevándorlása Szibériába, és ekkor került bevezetésre az a szibériai népekre vonatkozó, egységes *közigazgatási reform*, amely Szibériában az adóztató hűbéri jellegű rendszerről egy földalapú igazgatási rendszerre tért át. Ez az új rendszer már inkább hasonlított a birodalmon *belül* integrált csoportok föld és személy alapú adóztatására, mint az alávett *idegenek* megsarcolására (LINCOLN, 2007, 157.).

A Speranskij-féle reformok, és a hagyományosnak tekintett szaha rétgazdálkodás kialakulása

Ezt a változást Mihail Speranskij indítványozta és vezényelte le, aki rendelkezéseinek meghozatalakor, 1822-ben Szibéria gubernátora volt. A Speranskij jegyezte szabályrendszer, az *Ustav ob upravlenii inrodcev* („Rendelkezések az őslakosok közigazgatásáról”) a szibériai népeket három csoportra osztotta: vándorlókra (*brodjachie*), legelőváltókra (*kochevye*) valamint letelepültekre (*osedlye*), és *jaszak* beszolgáltatására csak a vándorlókat kötelezte. A reform a közigazgatás új szintjeit vezette be: a korábban egységes jakutszki *uezd* területét öt *okruga* (területre), az *okrugok* területét *ulusokra* (megyékre), az *ulusokét* pedig *rodokra* vagy *naslegekre* osztotta. A szahák túlnyomó többsége az új adóztatási rendszerben a legelőváltó csoportba került, melynek alapján már formáját tekintve sem *jaszakot*, hanem földadót kellett fizetniük. Ez az adózási rendszer a használt földterület alapján négy csoportba osztotta a lakosságot: teljes, fél és negyed adót fizetők, illetve nincstelenek, akik adót nem fizettek, de kaszálót sem használhattak (ISTORIJA JAKUTSKOJ ASSR, 1957, 163–168.). A pénzben megtérítendő földadó (szaha nyelven *ölbüge*) a kaszálók használatát szabályozta, tovább alakítva a kaszálók és a szahál viszonyát:

1. A földalapú adóztatást megelőzően az egy-egy együttműködő csoporthoz tartozó erdőterületek és a távolabbi halastavak átkerültek a *nasleg* „közös” tulajdonba és haszonvételebe (TOKAREV – BAHRUSHIN, 1953, 104.; SLEPCOV, 1989, 16–17.; BASHARIN, 1956, 38.), ami ez esetben azt jelentette, hogy a helyi vezetők döntöttek felhasználásukról. Ennek következtében a kaszálók teljesen elkülönültek a többi területtípustól.

2. A föld- és pénzalapú adóztatás miatt intenzívebbé vált a gazdálkodás, és a lótarás ellenében egyre nagyobb szerephez jutott a marhatartás, amely viszont éppen az orosz állam által kiharcellázott kaszálók használatától függött. Ez igen gyorsan a kaszálók hiányához vezetett Közép-Jakutiában. Ennek következményeként a rossz minőségű, a 17. században még szabadon kaszálható másod- és harmadrangú kaszálók is kiosztásra és adóztatásra kerültek (ISTORIJA JAKUTSKOJ ASSR II., 1957, 280.). A kaszálók hiánya és szűkössége ettől kezdve máig hatóan akut problémája a szaha gazdálkodásnak.

3. A szabadon használható és az együttműködő csoportok által kizárólagosan használt területek eltűnésével a kiterjedt rokoni csoportok szerepe a földhasználatban és a gazdálkodás megszervezésében igen korlátozottá vált.

A pénzben szedett adó jelentősen megváltoztatta az állatállományt is. A nagyjóságok közül egészen a 19. század elejéig a lónak volt nagyobb jelentősége, a marhatartás csak fokozatosan nyert egyre nagyobb jelentőséget (BASHARIN, 1956, 19–20.; SEROSHEVSKIJ, 1993, 257.). Ez a változás együtt járt a földhasználat új formáinak elterjedésével is. Míg a szilajon tartott lovak esetében a téli takarmányozás csak kiegészítő jellegű volt, addig a szarvasmarhákat kilenc hónapig istállóban tartották a szahák. Ezért a 19. századtól kezdve Jakutiában még tovább nőtt a kaszálók jelentősége és aránya a legelőterületek rovására.

Ez a folyamat lassanként oda vezetett, hogy a 20. század közepére a mezőgazdaságilag hasznosított területeken belül megegyezett a kaszálók és a legelők részaránya (BASHARIN, 1956, 45.; MATVEEV, 1989, 54.). A kaszálók intenzív használata megkövetelte, hogy a téli szállások (*kystyk*) a kaszálókon, vagyis Közép-Jakutiában az alaosokon helyezkedjenek el, így a nyáron betakarított szénát nem kellett télen nagy távolságra szállítani. A nyári szállások (*sajjlyk*) a téli szállástól rendszerint 10–20 kilométerre helyezkedtek el, azokon a területeken, amelyekben nyáron a tehének jó legelőt találtak maguknak, de nem tehettek kárt a kerítésekkel csak részben elzárt kaszálók fűvében. A téli és a nyári szállás közötti átlagos távolság nagyságát jelzi az is, hogy a szahák tíz kilométernyi távolságot neveznek egy *kös*-nek, azaz egy költözés(nyi) távolságnak. A két (téli és nyári) szállás közelsége miatt nemritkán előfordult az is, hogy a férfiak nyáron nem költöztek ki a nyári szállásokra, hanem a téli szállásokon maradva a közeli kaszálókon gyűjtötték szénát. A szaha háztartások május végétől szeptember elejéig tartózkodtak a nyári szállásokon. Ősszel (szeptember végén, október elején), amíg az első jelentős, és már el nem olvadó hó (*kystyk khaar*) leesik, a férfiak még egy harmadik, őszi szálláson (*otor*) is éltek. E szállások környékén addig legeltek a marhák, ameddig csak tudtak, a férfiak pedig ekkor gyűjtötték be a maradék, az első fagyokat követően már alacsonyabb minőségű szénát.

A közeli téli szállást használó háztartások (ezek vagy ugyanazon az alaoson, vagy egymás melletti alaosokon laktak) együttműködő csoportokat hoztak létre, rendszerint 2–4 háztartást összefogva. Emellett a terület földrajzi adottságait figyelembe véve alakultak nagyobb együttműködő csoportok is (*tüölbe*), amelyek összehangolták gazdasági tevékenységüket (DARBASOV – EGOROV – SOLOV'EV, 2000, 45.). Az együttműködő csoportok nagyságát elsősorban nem a háztartások száma, hanem a gondozott jószág mennyisége döntötte el. Általában egy *tüölbe* háztartásaiban 100–150 fejőstehenet

tartottak, ugyanis hozzávetőleg ennyi fejőstehén megtermékenyítésére volt elegendő egy bika. Ekkora állatállománya 12–18 háztartásnak volt általában egy közép-jakutiai naslegben, ami körülbelül az 1930-as évek közepén megalakult kolhozok átlagos méretének felelt meg.⁵

Egy háztartás átlagosan 5–6 fejőstehénnel rendelkezett a kollektivizálást megelőzően (ALEKSEEV – ROMANOVA – SOKOLOVA, 2012, 146.), az állomány eloszlásában azonban igen jelentős különbségek voltak. Tobulukban például a kollektivizálás előtt a háztartások harmada csak egy-két tehénnel rendelkezett, ahogyan az a kaszálók eloszlásából kitűnik.

A betakarítás éves mennyisége I. Bajagantaj naslegben, 1917-ben			
	<i>0–5 tonna széna</i>	<i>5–10 tonna széna</i>	<i>10–20 tonna széna</i>
<i>Háztartások száma</i>	44	81	20
<i>Kaszálók száma</i>	298	740	259
<i>Átlagos kaszálós szám</i>	6,7	9,1	12,95
<i>Összes földterület (ha)</i>	171,92	606,5	246
<i>Átlagos kaszálóméret (ha)</i>	0,585	1,22	1,05*

*A táblázat Gabyshev (GABYSHEV, 1929, 14.) alapján készült.

A szaha tehének nemcsak kisméretűek (350–400 kilogrammosak) és rendkívül igénytelenek voltak, hanem viszonylag csekély (vagyis kevesebb, mint egy tonna) takarmánnyal is átvészelték a hosszú takarmányozási időszakot. Hasonlóan a szaha lovakhoz, a tehének is kikaparták maguknak a hó alól a fűvet, így részben még a téli időszakban is legeltek. A tehenekből származó tejhaszon nem haladta meg évente a 800 kilogrammot, viszont igen magas (5–7 százalékos) volt a zsírtartalma.

A kollektivizálás kezdetén (az 1930-as években) ezt a kisebb takarmányigényű szaha fajtát a szovjet mezőgazdasági vezetés a tejhozam fokozásának érdekében először az orosz holmogori fajtára, majd az 1960-as évektől kezdve az osztrák eredetű Simmentaler tehénekre cserélte le. A kollektivizálás előtti gazdálkodáshoz illő szaha marhából 1990-re alig 900 maradt meg Jakutia területén, ma pedig Jakutiában a szarvasmarhák túlnyomó többsége a Simmentaler fajtához tartozik. Az új európai fajták több (két-háromszor annyi) és jobb minőségű takarmányt igényelnek, ezért a rétek állapotában bekövetkező változásokkal szemben sokkal kiszolgáltatottabbak. A Simmentaler marhának a vízigénye is nagyobb, mint a szaha tehénnek, ami további nehézséget jelent az ellátásukban. Tehát napjainkra a hagyományosnak tekintett szaha gazdálkodási rendszer e 20. században lezajlott fajtaváltás következtében sem állítható helyre.

⁵ Az egy földrajzi egységben (*urochishche*) együttműködő háztartásokat tekintette eleinte a szovjet vezetés is a kollektív termelési egységek természetes alapjának (DARBASOV – EGOROV – SOLOV'EV, 2000, 102.).

A kollektivizálás és dekollektivizálás hatása a rét- és legelőgazdálkodásra

A kaszálók és a szahák viszonyát tovább változtatták azok a szovjet gazdasági és társadalmi modernizációs törekvések, amelyek abból a modernista szemléletből táplálkoztak, amely a természetet és az emberi társadalmat nemcsak szembeállította, hanem egyúttal hierarchikus viszonyba is rendezte (RICHTER, 1997, 73.). A szovjet gazdaságpolitika szerint a környezet elsősorban leigázandó, meghódítandó szűz területet jelent, amely csak arra vár, hogy gazdasági szempontból minél hatékonyabban kihasználják értékeit (KULA, 1998, 60.). A szovjet időszak gazdasági direktíváinak intézményesített közvetítése, és ezáltal a helyi közösségek környezetszemléletének megváltoztatása, a *kollektivizálás* folyamatának szerves részét képezte (ARGUNOV, 1985, 199–200.). A kollektivizálás kezdetén, vagyis 1929-ben a legtöbb középjakutiai nasleg területén a téli szállásokból kolhozközpontok (*sugulaan*) jöttek létre a központi gazdasági irányadásnak megfelelően (KOLESOV, 1931). A kolhozközpontok területén megjelentek az első olyan épületek is (kolhoz-vezetőség, iskola, klub stb.), amelyek az állami modernizációs törekvések lenyomatai lettek az *alaas*-okon.

A kollektivizálás második hulláma a második világháborút követően fokozta a központosított termelést. A háború utáni ember- és jószághiány miatt már nem lehetett újraszervezni a korábbi kolhozokat. Ekkor hozták létre a falvakat Jakutia-szerte. Az egyik *sugulaan*-központból alakult ki a falu. A korábbi kisebb kolhozok *sugulaan*-jai (amelyek egyszersmind a korábbi téli szállások csoportjai, a *tüölbék* is voltak) ettől kezdve a nagy és egységes kolhoz brigádjainak nyári szállásai lettek. A korábban kaszálóknak használt kaszálók egy része (a falutól távolabb esők) legelőként hasznosult. A termelés az 1970-es években, a szovhozok megalakulásával még inkább nagyüzemivé vált: a manuális kaszálást felváltotta a traktorral végzett munka, a helyiek brigádokban dolgoztak, a kaszálókról egyszerre gyűjtötték be a szénát és nem családi, rokoni és baráti együttműködés keretében.

A brigádok által végzett munka ugyan hatékonyabb lett a központosítás által, és nagyobb mennyiségű széna betakarítását tette lehetővé (amelyre az új Simmentaler fajtának szüksége is volt), de károsan befolyásolta az *alaas* ökotóp biodiverzitását (TROEVA et al., 2010, 218.). Hasonlóan káros hatással volt az *alaas*okra a csordák megnövekedett mérete, melyek egyszerre jelentek meg, és tovább maradtak egy-egy legelőn, amely szintén a kedvezőtlen hatással volt a biodiverzitásra (TROEVA – CHEROSOV, 2012). A lecsökkent fajgazdagságú kaszálók a szélsőséges időjárású években (aszályos vagy túl esős) sokszor kevesebb és/vagy rosszabb minőségű szénát teremnek.

A Szovjetunió szétesése után, vagyis a dekollektivizálás és a szocialista típusú mezőgazdasági termelés szétesésének idején, 1990 és 2012 között Jakutiában 40%-kal csökkent a szarvasmarha állomány (VINOKUROVA – PROHOROVA, 2013, 6.). A helyiek az állami gazdaságokból többé nem kaptak fizetést, és az alacsony felvásárlási árak miatt a termelés, a nagyállat-tartás veszteséges volt (DARBASOV – EGOROV – SOLOV'EV, 2000, 75.). Ez azzal is járt, hogy a korábban jól ismert kaszálókra egyre kevésbé látogattak ki a szahák. A helyi tudás nemcsak egy-egy konkrét kaszálóra vonatkozóan tűntek el, hanem az *alaas*ok vegetációjának ismerete is megkopott, mely a széles körű gépesítést

megelőzően arra is kiterjedt, hogy melyik alacson mikor érdemes kaszálni. A korábban és később lekaszált kaszálók, illetve a rövidebb és hosszabb ideig használható legelők rendszere határozta meg azt, hogy hol voltak a nyári (*sajlyk*), illetve az őszi (*otor*) szállások. A szovhoz időszakától kezdve azonban a kaszálók lekaszálásának sorrendjét leginkább a gépek kaszálókra juttatásának lehetőségei szabták meg, és nem a kaszáló fűvének jellege. Az egyes fűfajtákat egyre kevésbé ismerik fel a helyiek. A korábban széleskörű növényekre vonatkozó ismereteket felváltotta a gépekre és agrotechnikára vonatkozó ismeret. Ez különösen azért jelentős változás, mert a kaszálók átalakításának egy új – korábban nem ismert – formája is megjelent. Ez pedig a megfelelő takarmányt adó takarmánynövények vetése. A két leginkább elterjedt takarmánynövény az árva rozsnok (*Bromus inermis*) és a tarackbúza egy rokon faja (*Elymus mutabilis*). E növények megjelenése a gyepeken alapjában változtatta meg a kaszálók kinézetét és növénytársulását (EMEL'JANOVA et al., 2017).

Egy esettanulmány haszna, és a frontális összevetés sajátosságai

Az etnológiai leírások esetében igen gyakran tekint (elsősorban a gazdálkodásra) egyfajta megrekedt állapotként az antropológiai/néprajzi komparativisztika. Ez a hazai összehasonlító kutatásokban egyúttal azt is jelentette, hogy az összevetések esősorban arra a kérdésre összpontosítottak, hogy a szibériai példákhoz képest hová jutott el a magyarság gazdálkodása. Ez a kérdésfelvetés abból az előfeltevésből indult ki, hogy a szibériai népek gazdálkodását elsősorban az ökológiai adottságok és az etnogenetikus kapcsolatok határozzák meg. A tanulmányomban felhozott szaha példa arról árulkodik, hogy nem lehet eltekinteni attól a hatástól sem, amelyet az orosz állam közigazgatása jelentett Szibériában ez elmúlt közel 400 év alatt.

A 17. század elején megfigyelhető igen komplex földtulajdonviszonyok a 19. század végére, amikor az első hosszú távú terepmunkán alapuló néprajzi terepmunkák keletkeztek, sokkal egyszerűbbé váltak. Azonban a komparatív néprajz egészen a 20. század végéig nem volt birtokában azoknak az adatoknak, amelyek a szahák rétgazdálkodásról, és vele együtt az eurázsiai nagyállattartásról valós képet adtak volna. Ma már tisztán látszik az, hogy a 17. századi Északkelet-Szibériában igen összetett és bonyolult jogrendszer és kereskedelmi gyakorlat övezte a kaszálórétek tulajdonjogát. Ez a rendszer nemcsak megközelítette, hanem egyes elemeiben meg is haladta a 17. századi európai állapotokat, és elsősorban az orosz állam koloniális politikájának köszönhető az, hogy két évszázaddal később a néprajzkutatók már sokkal egyszerűbb tulajdonviszonyokat találtak.

Ez az esettanulmány – úgy vélem – érzékenyen mutat rá arra, hogy a frontális összehasonlítás módszere nem engedi meg azt, hogy az összehasonlítás csupán az egyik oldalra összpontosítson. Vagyis nem az egyik esethez képest értelmezi a másikat, hanem a két esetet igyekszik kölcsönösen egymásra vonatkoztatni. Ez az igény azzal a következménnyel is jár, hogy az összehasonlítás mindkét oldalát dinamikusan, a történeti háttér ismeretében szemléli, amelyben az ökológiai viszonyok mellett a szociokulturális környezet is folyamatosan változik.

Irodalom

- ABRAMOV, Aleksej Fedorovich – D’JAKONOV, I. G.
1990 *Sakha sirin küne-d’yla uonna sylgy iitiite*. Jakutskaj, Sakha sirineeghi kinige izdatel’stvota.
- ABRAMOV, Aleksej Ferdorovich
2000 *Ekologo-biohimicheskie osnovy proizvodstva kormov i racional’nogo ispol’zovanija pastbishch v Jakutii*. Novosibirsk, Nauka.
- ALEKSEEV, A. N. – ROMANOVA, E. N. – SOKOLOVA, Z. P. (szerk.)
2012 *Jakuty, Saha*. Moskva, Nauka.
- ANDERSON, David
1998 Property as a way of knowing on Evenki lands in Arctic Siberia. In: HANN, Chris (szerk.): *Property relations: Renewing the anthropological tradition*. 64–84. Cambridge, Cambridge University Press.
2002 *Identity and Ecology in Arctic Siberia: The Number One Reindeer Brigade*. Oxford, Oxford University Press.
- ARGUNOV, I. A.
1985 *Social’noe razvitie jakutskogo naroda. Istoriko-etnograficheskoe issledovanie obraza zhizni*. Novosibirsk, Nauka.
- BASHARIN, G. P.
1956 *Istorija agrarnyh otnoshenij v Jakutii*. Moskva, Nauka.
- BODROGI Tibor
1961 A magyar rokonsági terminológia vizsgálatának néhány kérdése. *Műveltség és Hagyomány*, III, 129–148.
- BORSIOV, A. A.
2002 *Jakutskoe obshchestvo i obychnoe pravo v XVII–nachale XX v.* Moskva, Universitet.
- BOSIKOV, N. P.
1991 *Evolucija alasov central’noj Jakutii*. Jakutsk, Institut Merzlotovedenii.
- BRANDIŠAUSKAS, Donatas
2019 *Leaving Footprints in the Taiga. Luck, Spirits and Ambivalence among the Siberian Orochen Reindeer Herders and Hunters*. London, Berghahn.
- CRATE, Susan A.
2006 *Cow, Kin and Globalization. An Ethnography of Sustainability*. Lanham, AltaMira Press.
- CRATE, Susan A. – NUTTALL, Mark (szerk.)
2009 *Anthropology and Climate Change: From Encounters to Actions*. Walnut Creek, Left Coast Press.
- CZUDEK, T. – DEMEK, J.
1970 Thermokarst in Siberia and its influence on the development of lowland relief. *Quaternary Research*, 1, 103–120.
- DARBASOV, V. R. – EGOROV, E. G. – SOLOV’EV, E. P.
2000 *Osnovy razvitija kooperacii. Teorija, opyt, problemy*. Novosibirsk, Nauka.

DIÓSZEGI Vilmos

1958 *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

DOLGIH, Boris Osipovich

1960 *Rodovoj i plemennoj sostav Sibirii v. XVII veka.* Moskva, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

EMEL'JANOVA, A.G. – SIVCEVA, V.I. – NEUSTROEV, A.N.

2017 *Vidy i sorta kormovyh trav dlja travosejanija v uslovijah Jakutii: metodicheskoe posobie.* Ufa, Aeterna.

ERMOLAEV, V.F.

1991 *Uu dolgun kuttaakhtara.* Jakutsk, Sakha sirineeghi kinige izdatel'stvota.

FEDOROV, Roman V.

2008 *Pochvoobrazovanie v termokarstovyh kotlovinah – alasah kriolitozony.* Novosibirsk, Nauka.

FABIAN, Johannes

1983 *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object.* New York, Columbia University Press.

FORDE, Daryll C.

1934 *Habitat, Economy and Society a Geographical Introduction to Ethnology.* London, Methuen.

GABYSHEV, M.

1929 *O zemel'noi reforme v Jakutii. K VI vseiakutskomu s'ezdu sovetov.* Iakutsk, Izdanie narkomzema IaASSR.

GOGOLEV, Anatolij I.

2005 *Istorija Jakutii.* Jakutsk, Izdatel'stvo Jakutskij Gossudarstvennij Universitet.

GÖNCZY Sándor - SZALAI Katalin

2004 *Geomorfológiai fogalomgyűjtemény.* Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Tanszakköztanácsa.

GRANBERG, Leo – SOINI, Katriina – KANTANEN, Juha

2009 *Sakha Ynagha. Cattle of the Yakuts.* Helsinki, Academia Scientarium Fennica.

HUMPHREY, Caroline – SNEATH, David

1999 *The End of Nomadism? Society, State, and the Environment in Inner Asia.* Durham, Duke University Press.

ISTORIJA JAKUTSKOJ ASSR II.

1957 *Ot 1630-h godov do 1917.* Tom. II. TOKAREV, S. A. – GOGOLEV, Z. V. – GURVICH, I. S. (szerk.) Moskva, Nauka.

IVANOV, V. F.

1974 *Istoriko-etnograficheskoe izuchenie Jakutii v XVII–XVIII. vv.* Moskva, Nauka.

1979 *Pismennye istochniki po istorii Jakutii XVII. veka.* Novosibirsk, Nauka.

1991 *Russkie pismennye istochniki po istorii Jakutii XVIII. nachala XX. v.* Novosibirsk, Nauka.

IVANOV, V. N.

1964 *Social'no-ekonomicheskie otnosheniia u jakutov*. XVII. vek. Jakutsk, Jakutskoe Knizhnoe Izdatel'stvo.

JANKÓ János

1900 *A magyar halászat eredete*. Budapest, Hornyánszky.

2000 *Utazás OsztyákJöldre 1898*. Budapest, Néprajzi Múzeum.

KAPLINA, T. N.

2009 Alasnye komplexy severnoy Yakuti. *Kriosfera Zemli*, 13, 4, 3–17.

KASTEN, Erich (szerk.)

2002 *People and the Land: Pathways to Reform in Post-Soviet Siberia*. Berlin, Dietrich Reimer Verlag.

KATAMURA, Fumitaka et al.

2006 "Thermokarst Formation and Vegetation Dynamics Inferred from a Palynological Study in Central Yakutia, Eastern Siberia, Russia." *Arctic, Antarctic, and Alpine Research*, 38, 4, 561–570.

KHAZANOV, Anatoly Michailovich

1994 *Nomads and the Outside World*. Madison, University of Wisconsin Press.

KHAZANOV, Anatoly Michailovich – SCHLEE, Günther (szerk.)

2012 *Who Owns the Stock?: Collective and Multiple Property Rights in Animals*. Oxford, Berghahn.

KHODARKOVSKY, Michael

2002 *Russia's Steppe Frontier. The Making of a Colonial Empire, 1500-1800*. Bloomington, Indiana University Press.

KIVELSON, Valerie

2007 Claiming Siberia. Colonial Possession and Property Holding in the Seventeenth and Early Eighteenth Century. In: B. BREYFOGLE, Nicholas – M. SCHRADER, Abby – SUNDERLAND, Willard (szerk.): *Peopling the Russian Periphery. Borderland Colonization in Eurasian History*. 21–40. London, Routledge.

KOLÁS, Áshild – XIE, Yuanyuan (szerk.)

2015 *Reclaiming the Forest: The Ewenki Reindeer Herders of Aoluguya*. Oxford, Berghahn.

KOLESOV, G. G.

1931 *Kolhozy Jakutii po perespisi 1930 g*. Jakutsk, Gosudarstvennaja planovaja komissija.

KOVÁCS László – PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk.)

1997 *Honfoglalás és néprajz*. Budapest, Balassi Kiadó.

KSENOFONTOV G.V.

1992 *Uraangkhai sakhalar: Ocherki po drevnei istorii iakutov*. Jakutsk, Nacional'noe izdatel'stvo Respubliki Sakha-Jakutiia.

KULA, Erhun.

1998 *History of Environmental Economic Thought*. London, Routledge.

LEVENTAL', Lev Grigorevich

1929 Podati povinnosti i zemlja u jakutov. In: MAJNOV I. I. (szerk.): *Materialy po obychnomu pravu i obschestvennomu bytu jakutov*. 221–448. Leningrad, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

LÉVI-STRAUSS, Claude

1969 *The Elementary Structures of Kinship*. Boston, Beacon Press.

LINCOLN, Bruce W.

2007 *The Conquest of a Continent. Siberia and the Russians*. Ithaca, Cornell University Press

MANDELSTAM-BALZER, Marjorie

2016 Indigeneity, Land and Activism in Siberia. In: TIDWELL, Alan C. – ZELLEN, Barry Scott (szerk.): *Land, Indigenous Peoples and Conflict*. 1–19. London, Routledge.

MATERIALY PO ISTORII JAKUTII (szerk.)

1970 *Materialy po istorii Jakutii XVII veka: dokumenty jasachnogo sbora: v 3-h ch*. Moskva, Nauka.

MATVEEV, I. A. (szerk.)

1989 *Atlas Sel'skogo Hozjajstva Jakutskoj ASSR*. Moskva, Glavnoe upravlenie geodezii i kartografii pri sovete ministrov SSSR.

MÉSZÁROS Csaba

2013 Irányzatok és módszerek Szibéria néprajzi kutatásában. *Ethnographia*, 124, 377–383.

MORGENSTERN, Anne – GÜNTHER, Frank – ULRICH, Mathias – FEDOROVA, Irina – RUDAYA, Natalia – BOIKE, Julia – SCHIRRMESTER, Lutz

2013 Evolution of thermokarst in East Siberian ice-rich permafrost: A case study. *Geomorphology*, 201, 1, 363–379.

NAGY Zoltán

2011 The Invisible „Ostjaks”: The Khanty people in the Tomsk Oblast. In: GRÜTHAL, Riho – KOVÁCS, Magdolna (szerk.): *Ethnic and Linguistic Context of Identity: Finno-Ugric Minorities*. 359–384. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.

OEHLER, Alex – VARFOLOMEEVA, Anna (szerk.)

2020 *Multispecies Households in the Saian Mountains: Ecology at the Russia-Mongolia Border*. London, Lexington Books.

PAHOMOVA, I. O. – MAHAROVA, A. G.

1999 *Upravlenie zemelnymi otnoshenijami v Jakutii (1632–1998)*. Jakutsk, Sahapoligrafizdat.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1979 *A magyar parasztság rétgazdálkodása*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.)

2011 *Magyar Néprajz I.1. Táj, nép, történelem*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

PETROV, Anatolij Egorovich – PETROV, Egor Anatol'evich.

2002 *Khoduhany tupsaryy, tuhanyy*. D'okuuskaj, Sakha Respublikatyn Üöreghin Ministerstvatyn Bastaky uonna orto anal üörekh departamenyn izdatelstvota.

RIASANOVSKY, Valentin A.

1965 *Customary Law of the Nomadic Tribes of Siberia*. Bloomington, Indiana University Press.

SAFRONOV, F. G.

1977 *Vopros o sobstvennosti na zemlju v sibirskom istoricheskoi literature*. Novosibirsk, k. n. (különnyomat)

SEBESTYÉN Gyula – BÁN Aladár

1912 Tájékoztató a Folklore Fellows Magyar Osztályának országos gyűjtéséhez. *Ethnographia*, XXIII, 200–213.

SEHEN BOLO

1994 *Lieneghe nuchcha kelien innineeghi sakha ologho: urukku D'okuuskaj uokuruk sakhalaryn bylyrgyttan kepseennerinen*. D'okuuskaj, Bichik.

2002 *Südü törütterbit olokhtoruttan: ühüjeenner*. D'okuuskaj, Bichik.

SEROSHEVSKIJ, Vaclav Leopoldovich

1993 *Jakuty. Opyt etnograficheskogo issledovanija*. Moskva, ROSPJEN.

SLEPCOV, Platon Alekseevich

1989 *Tradicionnaja zem'ja i obrjadnost' u Jakutov (XIX–nachalo XX vek)*. Jakutsk, Jakutskoe knizhnoe Izdatel'stvo.

SUNDERLAND, Willard

2004 *Taming the Wild Field. Colonization and Empire on the Russian Steppe*. Ithaca, Cornell University Press.

TAKAKURA, Hiroki

2015 *Arctic Pastoralist Sakha. Ethnography of Evolution and Microadaptation in Siberia*. Victoria, Trans Pacific Press.

TELBISZ Tamás – NAGY Balázs

2008 Termokarsztos mélyedések vizsgálata töbör morfometriai módszerekkel, ürfelvételek alapján. *Karsztfelődés*, 13, 215–238.

THOMAS, Clive Yolande

1984 *The Rise of the Authoritarian State in Peripheral Societies*. New York, Monthly Review Press.

TOKAREV, S. A. – BHRUSHIN, S.

1953 *Jakutija v XVII v. Očerki*. Jakutsk, Institut Jazyka Literatury i istorii.

TOKUMOVA, Klara Petrovna – TOKUMOV, Petr Petrovich

2011 *Törööbüüt dojdubut emteekh üünejilere*. D'okuuskaj, Bichik.

TÓKEI Ferenc (szerk.)

1976 *Őstársadalom és ázsiai termelési mód*. Budapest, Magvető Kiadó.

TROEVA, Elena I. et al.

2010 *The Far North: Plant Biodiversity and Ecology of Yakutia*. Springer, London.

TROEVA, Elena I. – CHEROSOV, Mikail. M.

2012 "Transformation of Steppe Communities of Yakutia Due to Climatic Change and Anthropogenic Impact." In: WERGER, Marinus J. A. – STAALDUINEN, Marja A. van (szerk.): *Eurasian Steppes. Ecological Problems and Livelihoods in a Changing World*. 371–396. London, Springer.

- ULRICH, Mathias – WETTERICH, Sebastian – RUDAYA, Natalia – FROLOVA, Larisa – SCHMIDT, Johannes – SIEGERT, Christine – FEDOROV, Alexander – ZIELHOFER, Christoph
2017 Rapid thermokarst evolution during the mid-Holocene in Central Yakutia, Russia. *The Holocene*, 27, 1899–1913.
- USANOVA V. M. – PERFIL’EVA V. I.
1966 *Opredelitel’ kormovyh rastenii Jakutii (Zlakovye, Oskovye, Bobovye)*. Moskva, Nauka.
- VAJDA László
1968 *Untersuchungen zur Geschichte der Hirtenkulturen*. Wiesbaden, Otto Harrassowitz Verlag.
- VAKHTIN, Nikolaj
2001 Franz Boas and the Shaping of the Jesup Research in Siberia. In: KRUPNIK, Igor – FITZHUGH, William W. (szerk.): *Gateways: Exploring the Legacy of the Jesup North Pacific Expedition, 1897–1902*. 71–89. Washington D. C., Arctic Studies Center and National Museum of Natural History and Smithsonian Institution.
- VINOKUROV, I. N.
2001 *Severnye tipy loshadej jakutskoj porody*. Jakutsk, RAN SO IPMNS
- VINOKUROVA, D. E. – PROHOROVA, M. N.
2013 Sovremennoe sostojanie i razvitie zhivotnovodstva v Respublike Saha (Jakutija). *Voprosy sovremennoj Ekonomiki, Ekonomika regionov*, 1, 4.
- WOLF, Eric
1982 *Europe and the People Without History*. Berkeley, University of California Press.
- VITASHEVKII, Nikolai A.
1929 Jakutkie materialy dlja razrabotki embriologii prava. In: MAJNOV, I. I. (szerk.): *Materialy po obychnomu pravu i obschestvennomu bytu jakutov*. 80–220. Leningrad, Izdatel’stvo Akademii Nauk SSSR.
- VITEBSKY, Piers
2006 *Reindeer People: Living with Animals and Spirits in Siberia*. Boston – New York, Houghton Mifflin Company.
- ZIKER, John P.
2002 *Peoples of the Tundra: Northern Siberians in the Post-Communist Transition*. Long Grove, Waveland Press.
- ZNAMENSKI, Andrei A.
2007 The “Ethic of Empire” on the Siberian Borderland. The Peculiar Case of the “Rock People”, 1791–1878. In: BREYFOGLE, Nicholas B. – SCHRADER, Abby M. – SUNDERLAND, Willard (szerk.): *Peopling the Russian Periphery. Borderland Colonization in Eurasian History*. 106–127. London, Routledge.

CSABA MÉSZÁROS

CHANGES IN GRASSLAND HUSBANDRY IN LIGHT OF
OWNERSHIP. AN ETHNOLOGICAL CASE STUDY AND ITS
LESSONS

Ethnological research has traditionally played a mediating role in Hungary. This mediating role is twofold: on the one hand, such research conveys the lessons of the international theoretical and methodological literature, and on the other hand, it provides useful case studies. A case study becomes truly useful if it not only explores the juxtaposition and differences of the individual examples but also facilitates the confrontation of communities and cultures. In line with Hungarian research traditions, the present study explores a case study from Siberia in order to shed light on the transformation of Hungarian grassland and pasture management. A review of the Sakha material is highly relevant because previous comparisons from Siberia in the field of local economy focused nearly exclusively on fishing. The case study presented here reveals the richness and diversity of the cultural heritage of the pastoral people of the Eurasian grasslands. Grassland management was also an integral part of pastoralism in Yakutia. The opposition of farmer/sedentary and herder/nomadic in its most complete form – previously represented in Hungarian literature quite dogmatically – was called into question and even refuted (with Siberian examples) by Attila Paládi-Kovács in his study of the grassland management of the Hungarian peasantry, as well as his historical analysis of the material culture of the Hungarian people.

Keywords: land ownership, pasture management, stock breeding, Siberia, ecological anthropology, grassland management